

SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI

MITEN TARKASTELLA
TULKINTOJEN JA TODELLISUUDEN
SOSIAALISTA RAKENTUMISTA

TOIM.
MIIRA NISKA,
SATU VENÄLÄINEN,
ANTERO OLAKIVI &
JOSE A. CAÑADA

VASTAPAINO
TAMPERE 2024

DOI: 10.58181/VP9789523970458

Tämän teoksen Open Access -editio on lisensoitu CC BY-NC-ND 4.0 -käyttöluvalla. Voit jakaa avoimen kirjan, mutta sinun on mainittava lähde asianmukaisesti.

Et voi käyttää aineistoa kaupallisiin tarkoituksiin, eikä tehdä siihen muutoksia.

Tarkastele käyttö lupaa osoitteessa:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>

Tämän kirjan avoimen julkaisemisen (Open Access) ovat rahoittaneet:

- Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta ja
- Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta.

Maksullinen painettu kirja ja sähkökirja (ePub) ovat myös saatavilla.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

© Vastapaino, tekijät

ISBN 978-952-397-045-8 (painettu kirja)

ISBN 978-952-397-132-5 (Open Access pdf-kirja)

DOI: 10.58181/VP9789523970458

Kustannusosakeyhtiö Vastapaino

Yliopistonkatu 60 A

33100 Tampere

www.vastapaino.fi

Sisällys

Esipuhe 7

OSA 1: JOHDANTO

1. Sosiaalisen konstruktionismin juuret ja versiot **13**
Miira Niska, Satu Venäläinen, Antero Olakivi & Jose A. Cañada

OSA 2: VUOROVAIKUTUS JA MERKITYKSENANNOT

2. Sosiaalisten representaatioiden teoria sosiaalisen konstruktionismin lähestymistapana **61**
Eemeli Hakoköngäs, Jari Martikainen & Inari Sakki
3. Keskustelunalyysi ja sosiaalinen konstruktionismi **81**
Melisa Stevanovic, Sanni Tiitinen & Liisa Voutilainen
4. Mikrokonstruktionismi ja diskursiivinen psykologia **101**
Miira Niska
5. Konstruktionismi kertomusten tutkimuksessa **119**
Matti Hyvärinen & Mari Hatavara
6. Makrokonstruktionismi: representaatioiden, toiminnan ja identifikaatioiden analyysi ideologiana **141**
Jukka Törrönen & Rusten Menard

OSA 3: IDENTITEETIT JA RAJANVEDOT

7. Etnisten ja kulttuuristen ryhmäsuhteiden tutkimus: kriittisen diskursiivisen psykologian näkökulma **163**
Emma Nortio, Katarina Pettersson & Sirkku Varjonen
8. Sosiaalitieteellisiä näkökulmia sukupuolen ja seksuaalisuuksien rakentumiseen **183**
Marko Salonen, Satu Venäläinen & Päivi Berg
9. Ikääntyminen, elämäntietäminen ja ikävaiheet: konstruktionistinen traditio ja tutkimus **203**
Pirjo Nikander & Katri Keskinen

10. Rakentumisen prosessit työorganisaatioissa:
näkökulmana minuudet ja identiteetit **221**
Antero Olakivi
11. Uskonnon sosiaalinen rakentuminen **247**
Teemu Pauha

OSA 4: TIEDE, MATERIAALISUUS JA JÄLKIKONSTRUKTIONISMI

12. Sosiaalinen konstruktionismi ja tieteen- ja
teknologiantutkimus **271**
Jose A. Cañada & Heta Tarkkala
13. Uusmaterialismi ja sosiaalinen konstruktionismi **291**
Mianna Meskus
14. Konstruktionismi ympäristötutkimuksessa **313**
Kamilla Karhunmaa

Lähteet **333**

Kirjoittajat **368**

4. Mikrokonstruktionismi ja diskursiivinen psykologia

Miira Niska

Keväällä 2020 tutkielmansa parissa työskentelevä sosiaalipsykologian maisteriopiskelija lähestyi minua sähköpostilla. Opiskelija pyysi selvennystä sosiaalisen konstruktionismin, diskurssianalyysin ja diskursiivisen psykologian välisiin suhteisiin. Hänestä kun tuntui, että vaikka joku puhuisi sosiaalisesta konstruktionismista, toinen diskursiivisesta psykologiasta ja kolmas diskurssianalyysista, kaikki puhuvat kuitenkin oikeastaan samasta asiasta. Kyseinen opiskelija ei ollut ensimmäinen, jota diskurssianalyysin, diskursiivisen psykologian ja sosiaalisen konstruktionismin välinen suhde on hämmäntänyt. Lähestymistapojen välisen suhteen hahmottamista vaikeuttaa nähdäkseni kaksi seikkaa, joista ensimmäinen koskee diskursiivisen psykologian suhdetta diskurssianalyysiin ja toinen diskursiivisen psykologian suhdetta sosiaaliseen konstruktionismiin.

Diskursiivinen psykologia on diskurssianalyysin muoto tai suuntaus, joka on kiinnostunut (sosiaali)psykologisten ilmiöiden kuten kategorioiden, asenteiden, toimijuuden ja identiteettien kielellisestä ja vuorovaikutuksellisesta rakentumisesta.¹ Sosiaalipsykologi Vivien Burrin mukaan diskursiivinen psykologia on malliesimerkki *mikrokonstruktionismista*, sosiaalisen konstruktionismin muodosta, joka tarkastelee paikallisessa ja tilannekohtaisessa vuorovaikutuk-

1 Wiggins 2017.

nessä rakennettuja versioita ihmisistä ja ympäröivästä todellisuudesta.² Suuntauksen lähtölaukauksina ja klassikoina pidetään yleisesti sosiaalipsykologien Jonathan Potterin ja Margaret Wetherellin vuonna 1987 julkaisemaa teosta *Discourse and social psychology: beyond attitudes and behaviour* sekä sosiaalipsykologi Michael Billigin samana vuonna julkaisemaa teosta *Arguing and thinking: a rhetorical approach to social psychology*.³ Opiskelijan kannalta hämmentävää voi olla se, että näissä diskursiivisen psykologian ja mikrokonstruktionismin klassikkoteoksissa puhutaan diskurssianalyysista ja retorisestä sosiaalipsykologiasta, mutta diskursiivista psykologiaa tai sosiaalista konstruktionismia ei mainita kertaakaan.

Tässä luvussa esittelen diskursiivisen psykologian teoreettis-metodologista lähestymistapaa sekä sen suhdetta laajempiin, monitieteisiin diskurssianalyysista ja sosiaalisesta konstruktionismista käytäviin keskusteluihin. Luku jakautuu neljään alalukuun, joista ensimmäinen esittelee diskursiivisen psykologian peruseriaatteita ja suhdetta laajempaan diskurssianalyysin kenttään. Toinen alaluku käsittelee diskursiivisen psykologian alasuuntauksia ja kolmas diskursiivisen psykologian ja sosiaalisen konstruktionismin välistä suhdetta. Viimeisessä, neljännessä alaluvussa teen yhteenvedon diskursiivisen psykologian suhteesta diskurssianalyysiin ja sosiaaliseen konstruktionismiin.

Mitä on diskursiivinen psykologia?

Diskurssianalyysi on sateenvarjokäsite monitieteiselle tutkimukselle, joka on kiinnostunut kielenkäytöstä ja sen seurauksista. Diskurssianalyysin tutkimuskohde ei ole kieli itsessään (esim. kielioppi), vaan *diskurssi*, joka puolestaan saa eri tieteenaloilla erilaisia merkityksiä.⁴ Diskurssi määritellään tyypillisesti joko (a) ylipäänsä puheeksi ja tekstiksi, jolla tehdään asioita, tai (b) filosofi Michel Foucault'n tuotantoa seuraten historiallisesti kehittyneeksi syste-

2 Burr 2015; ks. myös Niska ym. tässä teoksessa.

3 Augoustinos & Tileagă 2012; Billig 2012; Potter 2012.

4 Nikander 1997; 2008; Potter & Hepburn 2008.

maattiseksi puhettavaksi, joka kytkeytyy muun muassa uskomuksiin, käytäntöihin ja instituutioihin.⁵ Diskurssin käsitteen erilaisia määritelmiä seuraten diskurssianalyttinen tutkimus voi keskittyä joko (a) tilanteiseen vuorovaikutukseen tai (b) systemaattisiin puhetapoihin ja niiden kehitykseen. Tätä jakoa noudattaen diskurssianalyysin kenttä jaetaan joskus kahtia diskursiivisen psykologian edustamaan *mikrodiskurssianalyysiin* ja muun muassa Foucault’lta vaikutteita saaneeseen *makrodiskurssianalyysiin*.⁶

Diskurssianalyttista tutkimusta tehdään monilla tieteenaloilla kuten kielitieteessä, kasvatustieteessä, viestinnässä, sosiologiassa ja antropologiassa. Sosiaalipsykologiaan diskurssianalyttinen tutkimus rantautui erityisesti edellä mainitun Potterin ja Wetherellin klassikkoteoksen myötä. Kyseisessä teoksessa kaksikko kyseenalaisti vallalla olevan tavan tehdä sosiaalipsykologista tutkimusta. Kokeellisten asetelmien ja muuttujien sijaan he lähestyivät sosiaalipsykologisia ilmiöitä analysoimalla kielenkäyttöä tavalla, jossa puhetta ei pyritty selittämään muuttujilla kuten sukupuolella tai luokka-aseamalla. Potterin ja Wetherellin näkökulmaa tuntematta Billig päätyi omassa teoksessaan samansuuntaisiin muotoiluihin. Yhdessä Wetherellin ja Billigin teokset osallistuivat muissa sosiaalitieteissä jo aikaisemmin vaikuttaneen *kielellisen käänteen* tuomiseen sosiaalipsykologiaan ja haastoivat samalla sosiaalipsykologian kognitiivista valtavirtälähestymistapaa, joka keskittyy tiedon hankinnan ja käsittelyn prosesseihin.⁷

Näissä 1987 julkaistuissa klassikkoteoksissa ei puhuta diskursiivisesta psykologiasta siitä yksinkertaisesta syystä, että termi vakiintui vasta 1990-luvulla.⁸ Psykologi Derek Edwards ja Potter keksivät sen

5 Johnstone 2018.

6 Esim. Willig 2015; ks. myös Niska ym. tässä teoksessa; Törrönen & Menard tässä teoksessa.

7 Huma ym. 2020; ks. myös Niska ym. tässä teoksessa.

8 Diskursiivisesta psykologiasta puhutaan myös diskursiivisena sosiaalipsykologiana (esim. Potter & Edwards 2001; Nikander 1997). Tutkijat saattavat myös käyttää sekaisin termejä diskursiivinen psykologia ja diskursiivinen sosiaalipsykologia (esim. Jokinen ym. 2012; Kent & Potter 2014). Tässä luvussa käytän termiä diskursiivinen psykologia.

kirjoittaessaan vuonna 1992 julkaistua teosta *Discursive psychology*. Edwardsin mukaan termi kehitettiin erottamaan sosiaalipsykologinen diskurssianalyysi muunlaisesta, muun muassa kielitieteellisestä diskurssianalyysistä.⁹ Diskursiivinen psykologia kun on kiinnostunut nimenomaan sosiaalipsykologisista ilmiöistä. Lisäksi Potter ja Edwards halusivat termillä korostaa lähestymistavan teoreettis-metodologista luonnetta. Tutkijat puhuvat joskus diskurssianalyysista eräänlaisena tutkimusmenetelmänä.¹⁰ Potterin ja Edwardsin mukaan diskursiivista psykologiaa ei kuitenkaan tule nähdä pelkästään tutkimusmenetelmänä, sillä se sisältää myös teoreettisia näkökulmia ja käsitteitä sekä tieteellisen tiedon hankintaan ja perusteluun liittyviä oletuksia.¹¹

Potterin ja Wetherellin kuvaama sosiaalipsykologinen diskurssianalyysi ja Billigin kuvaama retorinen sosiaalipsykologia voidaan molemmat nähdä diskursiivisen psykologian varhaisina muotoiluina. Termillä diskurssi viitataan diskursiivisessa psykologiassa ylipäänsä kaikenlaiseen puheeseen tai tekstiin, jolla tehdään asioita – kuten julistetaan sotia, nimetään valtioita tai pyydetään suola.¹² Diskursiivisen psykologian keskiössä on siis tilanteisen vuorovaikutuksen tarkastelu. Sosiaalipsykologisten ilmiöiden rakentumisen kannalta olennaista on, että puheella ja tekstillä on mahdollista rakentaa kuvauksia eli versioita tapahtumista, ihmisistä ja sosiaalisesta maailmasta.¹³

Diskursiivisen psykologian toimintaa korostava näkökulma kieleen eroaa merkittävällä tavalla sellaisesta sosiaalitieteellisestä näkökulmasta, jonka mukaan kieli heijastaa todellisuutta – joskus paremmin, joskus huonommin.¹⁴ Esimerkiksi kyselylomakkeelle kirjoitettu vastaus kysymykseen vastaajan perhekäsityksestä tulkitaan sosiaalitieteissä tyypillisesti heijastukseksi vastaajan mielensisäisestä, perhettä koskevasta ymmärryksestä. Useista muista diskurssianalyysin muodoista tai suuntauksista poiketen diskursii-

9 Edwards 2012.

10 Esim. Johnstone 2018.

11 Edwards 2012.

12 Potter & Wetherell 1987; Potter 1996b; Wiggins 2017.

13 Potter & Wetherell 1987.

14 Nikander 2008; Potter 1996b.

vinen psykologia on pääosin *anti-kognitiivista*.¹⁵ Tämä ei tarkoita sitä, että diskursiivinen psykologia kieltäisi kognitiivisten ilmiöiden kuten mielipiteiden, motivaation tai emootioiden olemassaolon. Anti-kognitiivisuus tarkoittaa, että sosiaalipsykologiassa perinteisesti kognitiivisina tarkasteltuja ilmiöitä – kuten asenteita, kategorioita ja ajattelua – tarkastellaankin luonteeltaan diskursiivisina eli kielenkäytössä rakentuvina.¹⁶ Kyselylomakkeelle kirjattua tai haastattelutilanteessa kerrottua kuvausta perheestä ei näin ollen diskursiivisessa psykologiassa tarkastella kognition heijastumana, vaan tilannesidonnaisessa vuorovaikutuksessa rakennettuna versiona.

Kielen toimintaorientaation lisäksi diskursiivisen psykologian keskeisiä piirteitä ovat diskurssin kontekstisidonnaisuus sekä luonne samaan aikaan rakentavana ja rakentuvana.¹⁷ Diskurssi on kontekstisidonnaista useassa mielessä. Se on ensinnäkin *indeksikaalista*: sanojen ja ilmausten merkitys määrittyy suhteessa puhetilanteeseen.¹⁸ Sannalla ”kuusi” voidaan viitata yhdessä tilanteessa puulajiin ja toisessa numeroon. Vuorovaikutustilanteen osallistujien tulee ymmärtää tilannekohtaisesti, mitä sana käyttöyhteydessään tarkoittaa. Jos henkilö on edellisessä puheenvuorossa kysynyt, kuinka monta vuotta presidentin toimikausi on Suomessa, on seuraavan puheenvuoron ”kuusi” syytä tulkita viittaukseksi numeroon – ei puulajiin.

Indeksikaalisuuden lisäksi diskurssi on retorista: yhdenlaisen version rakentaminen tapahtumasta tai ilmiöstä vastustaa tai vaientaa kilpailevia versioita samasta tapahtumasta tai ilmiöstä.¹⁹ Poliitikon puheenvuoro, jossa ilmastonmuutos esitetään huijaukseksi, vastustaa tai vaientaa samalla versiota ilmastonmuutoksesta ihmisten aiheuttamana ongelmana. Indeksikaalisuuden ja retorisuuden lisäksi diskurssi tapahtuu aina vuorovaikutuksellisessa kontekstissa, johon osallistujat orientoituvat ja jonka he samalla luovat.²⁰ Ana-

15 Potter 1996b.

16 Nikander 1997.

17 Potter 2013; myös Wiggins 2017.

18 Potter 2013.

19 Billig 1987; Jokinen ym. 1993; Potter 2013.

20 Wiggins 2017.

lyysin kohteena oleva puhe tai teksti tapahtuu aina jossain tietyssä ajassa ja paikassa, johon tulkinnot pyritään suhteuttamaan.²¹ Omasta alkoholinkäytöstä voidaan ymmärrettävästi puhua eri tavoin isoäidin syntymäpäivillä kuin drinkillä ystävien seurassa. Se, kuinka laajasti kontekstia koskevaan tietouteen tulkinnoissa nojataan, on kuitenkin diskursiivisen psykologian sisäinen kiistakysymys.

Samalla kun puhe ja teksti rakentavat versioita tapahtumista, ilmiöistä, ihmisistä ja sosiaalisesta maailmasta, puhe ja teksti itsessään rakentuvat esimerkiksi sanoista, metaforista ja muista kulttuurisista resursseista.²² Eräs tällainen kulttuurinen resurssi ovat *tulkintarepertuaarit*: kulttuurisesti jaetut, vakiintuneet puhutavat, jotka rakentavat puheen kohteesta tietynlaisen, yleisesti tunnistetun version.²³ Tulkintarepertuaarin käsite on peräisin sosiologisesta tieteen- ja teknologiantutkimuksesta.²⁴ Se muistuttaa monella tapaa foucault’laista käsitettä diskurssista historiallisesti kehittyneenä systemaattisena puhetapana.²⁵ Termiä tulkintarepertuaari käytetään diskurssin sijaan tyypillisesti tilanteisen vuorovaikutuksen, erityisesti arkisen kielenkäytön tutkimuksessa – kuten diskursiivisessa psykologiassa.²⁶ Tulkintarepertuaareihin keskittyvässä tutkimuksessa ei olla varsinaisesti kiinnostuneita repertuaareista itsessään (esim. niiden ajallisesta kehittymistä tai niiden välisistä suhteista), vaan arkisista vuorovaikutusprosesseista, joissa ne aktualisoituvat ja saavat aikaan asioita.²⁷ Suomessa ensimmäisiä tulkintarepertuaareja eritteleviä diskursiivisia tutkimuksia oli sosiaalipsykologi Eero Suonisen lisensiaatintyö *Perheen kuvakulmat* (1992), jossa Suoninen analysoi perheenäidin moninaisia kuvauksia perhe-elämästä. Suonisen analysoimassa haastattelussa perheenäiti teki perhe-elämää ymmärrettäväksi lukuisilla, jopa keske-

21 Jokinen ym. 1993.

22 Potter 2013.

23 Potter & Wetherell 1987; ks. myös Nortio ym. tässä teoksessa.

24 Potter & Wetherell 1987.

25 Edley 2001a.

26 Jokinen ym. 1993.

27 Wetherell & Potter 1992; myös Jokinen ym. 1993.

nään ristiriitaisilla tulkintarepertuaareilla kuten yksilökeskeisellä ja perhekeskeisellä repertuaarilla.²⁸

Diskursiivisen psykologian suuntaukset

Diskursiivisen psykologian sirpaloituminen alasuuntauksiin käynnistyi varsin nopeasti sen jälkeen, kun itse termi oli 1990-luvun alkupuolella kehitetty. Epäilemättä eräs tärkeä syy oli Jonathan Potterin ja Margaret Wetherellin ero. Vuonna 1996 julkaistun teoksensa *Representing reality: discourse, rhetoric and social construction* esipuheessa Potter kertoo yllättävänkin monisanaisesti pariskunnan erosta ja sen syistä. Eron jälkeen molemmat lähtivät tahoillaan kehittämään diskursiivista psykologiaa – hieman erilaisiin suuntiin.

Potter kehitti 1990-luvulla diskursiivista psykologiaa erityisesti Edwardsin ja myöhemmin psykologi Alexa Hepburnin kanssa.²⁹ Potter ja Edwards keskittyivät tarkastelemaan, kuinka psykologisia ilmiöitä kuten motivaatiota, emootioita ja intressejä rakennetaan, tunnistetaan ja vastaanotetaan vuorovaikutuksessa.³⁰ Tarkastelun keskiössä olivat psykologisten tilojen ja ilmiöiden vuorovaikutukselliset funktiot. Esimerkiksi emootioiden ilmaiseminen voi olla varsin hyödyllistä, kun kuvataan ihmissuhteita tai käsitellään vastuullisuutta. Syyllisyyden tunteen ilmaiseminen voi esimerkiksi lieventää vuorovaikutuskumppanin syyllistävää puhetta. Se, tunteeko toinen osapuoli todella syyllisyydeksi kutsumaamme tunnetta, on diskursiivisen psykologian näkökulmasta epäolennaista. Olennaisempaa on, kuinka toinen osapuoli vakuuttaa vuorovaikutuskumppaninsa syyllisyyden tunteistaan ja kuinka tämän tunteen rakentaminen saa asioita aikaan vuorovaikutustilanteessa.³¹

Asioiden aikaansaamista eli vuorovaikutuksessa tapahtuvaa sosiaalista toimintaa helpottavat erityiset *diskursiiviset tehokeinot* (engl.

28 Suoninen 1992.

29 Esim. Edwards & Potter 1992; Potter & Edwards 2001; Potter & Hepburn 2005; 2008.

30 Kent & Potter 2014.

31 Edwards 1997.

discursive devices), joita diskursiivinen psykologia on tarkastellut 1990-luvulta alkaen. Nämä tehokeinot ovat tunnistettavia ja toistuvia puhetapoja, jotka edesauttavat sosiaalista toimintaa ja toimivat näin diskursiivisina työkaluina. Yleisiä diskursiivisia tehokeinoja ovat esimerkiksi äärimmäiset muotoilut (”et koskaan vie roskaa”) ja listojen laatiminen (”olen joutunut tänään käymään kaupassa, tiskaamaan astiat ja siivoamaan keittiön”).³² Esitetyt esimerkit voisivat toimia tehokeinoina, jotka edesauttavat toisen henkilön syyttämistä samassa taloudessa asuvien henkilöiden välisessä vuorovaikutustilanteessa.

Potter ja Edwards keskittyivät psykologisten tilojen ja ilmiöiden rakentumiseen ja funktioihin niin kutsutuissa *luonnollisissa aineistoissa* kuten uutisraporteissa, poliittisissa väittelyissä ja puhelin keskusteluissa.³³ Haastattelu sen sijaan oli heidän mielestään liian erityinen ja poikkeava keskustelukonteksti kertoakseen mitään arkipäiväisestä vuorovaikutuksesta.³⁴ 1990-luvun loppupuolelta alkaen Potter kumppaneineen on rakentanut siltaa diskursiivisen psykologian ja *keskustelunanalyysin* välille.³⁵ Sosiaalipsykologisen diskursianalyysin ensimmäisen aallon tutkimukset 1980-luvun taitteessa keskittyivät tyypillisesti tarkastelemaan yksilö- tai ryhmähaastattelussa esiintyviä tulkintarepertuaareja puheen ja tekstin rakennuspalikoina.³⁶ Potterin ja Edwardsin muotoilema diskursiivinen psykologia kuitenkin luopui haastatteluaineistojen käytöstä ja suosi keskustelunanalyysin tapaan luonnollisia aineistoja, joiden yksityiskohtainen *jeffersonilainen* litteraatio nostettiin laadukkaana analyysin edellytykseksi.³⁷ Sillanrakennus keskustelunanalyysin suuntaan tarkoitti myös tulkintarepertuaarin käsitteestä luopumista. Diskursiivisten käytäntöjen analyysissä ei nähty tarkoituksenmukaisena käyttää analysoitavan puheen tai tekstin ulkopuolelta tulevaa kult-

32 Esim. Wiggins 2017.

33 Edwards & Potter 1992.

34 Wiggins 2017; eriävistä, haastatteluaineistoja puolustavista kannoista ks. esim. Nikander 2012; Niska ym. 2018.

35 Huma ym. 2020; Potter 2010; ks. myös Stevanovic ym. tässä teoksessa.

36 Potter & Wetherell 1987; Wetherell & Potter 1988; 1992.

37 Potter 1996a; 2010; Potter & Edwards 2001; Potter & Hepburn 2005.

tuurista tietämystä, jota muun muassa tulkintarepertuaarien tunnistaminen edellyttää.³⁸

Diskursiivisen psykologian ja keskustelunanalyysin lähentyminen on omalta osaltaan aktivoinut sosiologi Harvey Sacksin työhön pohjaavaa kategorioiden rakentumisen ja käytön tarkastelua eli *jäsenkategoria-analyysia*.³⁹ Jäsenkategoria-analyysi lähtee huomiosta, että ihmiset järjestävät maailmaa arkisessa vuorovaikutuksessa luokittelemalla ja nimeämällä ihmisiä esimerkiksi työssäkäyviksi ja työttömiksi, opettajiksi ja oppilaisiksi tai äidiksi ja tyttäriksi.⁴⁰ Kategorioihin liittyy monenlaista ”tietoa” liittyen muun muassa kohteen ominaisuuksiin ja odotettuun toimintaan. Esimerkiksi ikäkategorioiden ”vanhus” ja ”pikkutyttö” liittyy monenlaisia ulkonäköön ja käyttäytymiseen liittyviä kulttuurisia odotuksia.⁴¹ Ihmisiä voi toki kuvata lukuisia erilaisia kategorioita hyödyntämällä, ja jäsenkategoria-analyysi keskittyykin tarkastelemaan kysymyksiä siitä, mitä kategorioita vuorovaikutuksessa otetaan käyttöön ja millaisin seurauksin.⁴²

Siinä missä Potter ja Edwards ovat rakentaneet siltaa diskursiivisen psykologian ja keskustelunanalyysin välille, Margaret Wetherell on rakentanut siltaa diskursiivisen psykologian ja jälkistrukturalistisen, diskurssien ja vallan kietoutumista tarkastelevan diskurssintutkimuksen välille.⁴³ Wetherell lähti 1990-luvulla kehittämään lähestymistapaansa muun muassa sosiaalipsykologien Nigel Edleyn, Stephanie Taylorin ja Jill Reynoldsin kanssa.⁴⁴ Wetherell kollegoineen eivät Potterin ja Edwardsin tapaan hylänneet tulkintarepertuaarin käsitettä, vaan jatkoivat tulkintarepertuaarien sekä niiden välille rakentuvien ideologisten dilemmausten tarkastelua.⁴⁵ 2000-lu-

38 Antaki ym. 2003.

39 Kent & Potter 2014; myös Potter 2010.

40 Nikander 2010.

41 Nikander 2000; ks. myös Nikander & Keskinen tässä teoksessa.

42 Jokinen ym. 2012; Nikander 2010.

43 Wetherell 1998.

44 Esim. Edley & Wetherell 1997; 2001; Reynolds & Wetherell 2003; Reynolds ym. 2007.

45 Edley 2001a; ks. myös Nortio ym. tässä teoksessa.

vulla Wetherell on kehittänyt omanlaista, Potterin ja kumppaneiden näkökulmasta selkeästi poikkeavaa diskursiivista näkökulmaa affekteihin ja tunteisiin.⁴⁶ Erotuksena Potterin ja kollegoiden muotoilemalle versiolle Wetherellin ja kollegoiden muotoilemaa versiota kutsutaan *kriittiseksi diskursiiviseksi psykologiaksi*.⁴⁷

Sekä Potterin ja Edwardsin diskursiivinen psykologia että Wetherellin ja kollegoiden kriittinen diskursiivinen psykologia ovat hyödyntäneet ideoita Billigin klassikkoteoksesta, *Arguing and thinking: a rhetorical approach to social psychology*.⁴⁸ Billig itse jatkoi 1990-luvulla arkiajattelun argumentatiivisen luonteen tarkastelua muun muassa teoksissaan *Talking of the royal family* (1991) ja *Banal nationalism* (1995). Suomessa Billigin retorinen sosiaalipsykologia yhdistettynä antropologi Gregory Batesonin relationismiin inspiroi sosiaalipsykologit Kari Mikko Vesalan ja Teemu Rantasen kehittämään *laadullisen asennetutkimuksen lähestymistavan*.⁴⁹ Billigin muotoileman retorisen sosiaalipsykologian näkökulmasta asenteet ovat yksilöllisten, mielensisäisten kognitioiden sijaan asemoitumisia kiistakysymyksiin.⁵⁰ Tätä perusajatusta kehittävä laadullinen asennetutkimus muodostaa diskursiivisen psykologian perusideoita edustavan, joskin omanlaisensa argumentaation tuottamiseen ja analysoimiseen keskittyvän metodologisen kehikon.⁵¹

Edellä käsiteltyjen, diskursiivisen psykologian ”perheeseen” tavallisimmin sisällytettävien tutkijoiden ja lähestymistapojen rinnalla on tutkijoita, joiden suhde diskursiiviseen psykologiaan on kiistanalaisempi. Esimerkiksi psykologit Rom Harré, Bronwyn Davies ja Luk van Langenhove ovat yhdessä kehittäneet *positioin-*

46 Wetherell 2012; 2013.

47 Tässä yhteydessä on syytä huomauttaa, että kriittinen diskursiivinen psykologia eroaa myös *kriittisestä diskurssianalyysista*, jota Törrönen ja Menard käsittelevät tässä teoksessa.

48 Esim. Edley 2001a; Potter 1996a; Potter & Edwards 2001.

49 Vesala & Rantanen 2007; ks. myös Vesala 1996; Rantanen & Vesala 1999; Niska ym. 2018.

50 Billig 1987.

51 Niska ym. 2018.

*titeoriaa*⁵², jonka ideoita hyödynnetään kriittisessä diskursiivisessa psykologiassa. Positiointi-termin sijaan tutkijat puhuvat joskus asemoinnista.⁵³ Monet tutkijat, mukaan lukien Burr, luokittelevat Harrén ja kollegoiden työn osaksi diskursiivista psykologiaa.⁵⁴ Harrén teoretisointi ei kuitenkaan ole Edwardsin ja Potterin muotoileman diskursiivisen psykologian tapaan lähtökohtaisesti anti-kognitiivista. Tästä syystä toiset tutkijat, kuten sosiaalipsykologi Sally Wiggins, katsovat, ettei Harrén työtä voi niputtaa samaan kokonaisuuteen ainakaan Potterin ja Edwardsin muotoileman diskursiivisen psykologian kanssa.⁵⁵

Psykologi Ian Parkerin työn suhde diskursiiviseen psykologiaan on, jos mahdollista, vieläkin moniselitteisempi. Parker itse käyttää omasta tutkimuksestaan termiä diskursiivinen psykologia, ja esimerkiksi sosiaalipsykologi Pirjo Nikander luokittelee Parkerin työn osaksi diskursiivisen psykologian kriittistä traditiota.⁵⁶ Parkerin diskursiivisen lähestymistavan katsotaan kuitenkin tyypillisesti edustavan Foucault’lta vaikutteita saanutta makrodiskurssianalyysejä ja näin eroavan merkittävästi etenkin Edwardsin ja Potterin diskursiivisesta psykologiasta, joka edustaa mikrodiskurssianalyysejä.⁵⁷ Samaa perustelua tosin käytetään erottamaan Wetherellin ja Edleyn muotoilema kriittinen diskursiivinen psykologia Edwardsin ja Potterin diskursiivisesta psykologiasta.⁵⁸ Kaiken kaikkiaan diskursiivinen psykologia on mahdollista hahmottaa – ainakin jossain määrin – yhtenäiseksi lähestymistavaksi. Siitä on kuitenkin useita kilpailevia versioita, joista mikään ei edusta diskursiivista psykologiaa toisia versioita paremmin tai oikeaoppisemmin.⁵⁹

52 Davies & Harré 1990; Harré & van Langenhove 1999a; Harré & Moghaddam 2003.

53 Esim. Hyvärinen & Hatavara tässä teoksessa.

54 Burr 2015.

55 Wiggins 2017.

56 Nikander 1997; ks. myös Wetherell 2007.

57 Esim. Burr 2015; Wiggins 2017; Willig 2015.

58 Wiggins 2017.

59 Billig 2012.

Diskursiivinen psykologia ja sosiaalinen konstruktioismi

Diskursiivisen psykologian edellä mainituissa klassikkoteoksissa *Discourse and social psychology* ja *Arguing and thinking* diskursiianalyysia ja retorista sosiaalipsykologiaa ei eksplisiittisesti kytketä sosiaaliseen konstruktioismiin. Potter ja Wetherell kytkevät ajatuksensa muun muassa puheaktiteoriaan, etnometodologiaan, semiootiikkaan, jälkistrukturalismiin ja sosiologiseen tieteen tutkimukseen.⁶⁰ Billig puolestaan kytkee ajatuksensa antiikin retoriikkaan.⁶¹ Molemmista teoksista voi kuitenkin nähdä selkeitä konstruktioistisia teemoja: niissä tarkastellaan sosiaalipsykologisten ilmiöiden vuorovaikutuksellista rakentumista.⁶²

Billig ja Potter ovat itse jälkikäteen selittäneet konstruktioismin käsittelyn puutetta teoksissaan. Billig myöntää *Arguing and thinking* -teoksen toisen painoksen esipuheessa *Second thoughts, second arguments: new introduction*, ettei yksinkertaisesti ollut teoksen kirjoittamisen aikaan kovin hyvin perillä siitä, millaista kehittelyä sosiaalipsykologisten ilmiöiden kielellisen rakentumisen ympärillä tehtiin 1980-luvulla.⁶³ Potter puolestaan toteaa diskursiivisen psykologian 25-vuotisjuhlan kunniaksi julkaistussa teemanumerossa, ettei konstruktioistisen kentän laajuus ja kompleksisuus ollut hänelle vielä 1980-luvulla ilmeinen.⁶⁴ Bergerin ja Luckmanin klassikkoteoksessa *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: Tiedonsosiologinen tutkielma* (1966; 2005) hahmoteltu sosiaalinen konstruktioismi oli Potterin mielestä liian kognitiivisesti virittyntä toimiakseen diskursiivisen psykologian keskustelukumppanina.⁶⁵ Sosiaalipsykologi Kenneth J. Gergenin muotoilut sosiaalisesta konstruktioismista Potter puolestaan kertoo yhdistäneensä

60 Potter & Wetherell 1987.

61 Billig 1987.

62 Ks. myös Niska ym. tässä teoksessa.

63 Billig 1996.

64 Potter 2012.

65 Ks. myös Niska ym. tässä teoksessa.

narratiiviseen tutkimukseen⁶⁶, jonka moniselitteisestä suhteesta diskursiiviseen psykologiaan muun muassa Edwards on kirjoittanut.⁶⁷

Klassikkoteoksia selkeämmin sosiaalinen konstruktionismi kytketään diskursiiviseen psykologiaan Potterin teoksessa *Representing Reality: Discourse, Rhetoric and Social Construction* (1996) ja Edwardsin teoksessa *Discourse and Cognition* (1997). Potter hahmottelee teoksessaan diskursiivisen psykologian kanssa yhteensopivaa versiota sosiaalisesta konstruktionismista – *diskursiivista konstruktionismia*.⁶⁸ Potterin mukaan lähestymistavat kytkee toisiinsa erityisesti tapa ymmärtää diskurssi samaan aikaan rakentuvana ja rakentavana.⁶⁹ Diskurssi rakentuu muun muassa sanoista, metaforista ja tulkintarepertuaareista, ja se rakentaa versioita maailmasta, tapahtumista ja ihmisistä.⁷⁰

Edwards tarkoittaa yhdessä Potterin kanssa kehittämänsä diskursiivisen psykologian edustavan nimenomaisesti *episteemistä konstruktionismia*.⁷¹ Episteemisessä konstruktionismissa tutkijan kiinnostus kohdistuu siihen, miten merkitykset ja tieto rakentuu kielellisessä vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi ihmismieli ja psykologiset rakenteet otetaan tutkimuksen kohteiksi ainoastaan kielellisinä konstruktioina, joita vuorovaikutukseen osallistuvat henkilöt tilanteessa rakentavat. Sisäisten kokemusten tai rakenteiden Edwards katsoo olevan tutkimuksen ulottumattomissa.⁷² Tällaista näkemystä kuvataan joskus *ontologisen mykkyuden* käsitteellä.⁷³ Ontologinen mykkyys viittaa siihen, ettei tutkija ota kantaa ontologisiin, olemassaoloa koskeviin kysymyksiin. Edwardsin ja Potterin muotoilema diskursiivinen psykologia ei ota kantaa kysymykseen, onko ihmisillä

66 Kertomuksen tutkimuksesta ks. Hyvärinen & Hatavara tässä teoksessa.

67 Edwards 1997.

68 Potter 1996a; myös Potter & Hepburn 2008.

69 Potter 2005.

70 Potter 2005; 2013; myös Wiggins 2017.

71 Edwards 1997; myös Potter 1996a; 2010; Potter & Hepburn 2008.

72 Edwards 1997.

73 Niska ym. tässä teoksessa.

päänsä sisällä kognitiivisia rakenteita kuten asenteita. Kognitiivisten rakenteiden olemassaolon mahdollisuutta ei varsinaisesti kielletä, mutta niiden olemassaolon oletaminen ei myöskään ole diskursiivisen tutkimuksen lähtökohta.⁷⁴

Episteemisen konstruktionismin ideaa voi hahmottaa seuraavan esimerkin avulla. Kuvitellaan, että opiskelija kertoo tutkijalle pitävänsä sosiaalista konstruktionismia kiinnostavana lähestymistapana. Tällainen kuvaus voi olla jossain tilanteessa opiskelijalle hyödyllinen, mutta on mahdotonta tietää, pitääkö opiskelija *todella* sosiaalista konstruktionismia kiinnostavana. Tutkija ei voi katsoa opiskelijan ”pään sisään” eikä näin pääse käsiksi tämän ”päänsäisiin asioihin” millään kielestä ja diskursseista, kuten puheesta tai kyselylomakkeelle muotoillusta kysymyksestä, vapaalla tavalla. Tutkija kuitenkin voi tarkastella sitä, onnistuuko opiskelija rakentamaan asenteen ilmauksesta uskottavan esimerkiksi keskustelemalla vaivattomasti konstruktionismin peruseräkkeistä. Tutkija voi myös pohtia sitä, mitä asenteen ilmauksella vuorovaikutustilanteessa tehdään. Haluaako opiskelija ehkä kiinnittää tutkijan huomion itseensä? Diskursiivisen psykologian – ja laadullisen asennetutkimuksen – kielellä tutkija voi tarkastella asenneilmaisun *resursseja ja funktioita*.⁷⁵

Edwardsin ja Potterin muotoilema diskursiivinen, episteeminen konstruktionismi vastaa Burrin kuvaamaa mikrokonstruktionismia.⁷⁶ Sekä diskursiivisessa psykologiassa että sen edustamassa episteemisessä konstruktionismissa ja mikrokonstruktionismissa diskurssi ymmärretään ylipäänsä kaikenlaiseksi puheeksi ja tekstiksi. Toisin sanoen ne eivät seuraa Foucault’n ajattelua diskursista historiallisesti kehittyneenä ja vakiintuneena puhumisen ja tietämisen tapana. Analyysin kohteena on ihmisten välinen paikallinen ja tilannekohtainen vuorovaikutus – eivät diskursien historialliset

74 Edwards 1997; Potter 1996a; 2005.

75 Vesala & Rantanen 2007.

76 Burr 2015; ks. myös Niska ym. tässä teoksessa.

muutokset tai niiden väliset valtasuhteet.⁷⁷ Lingvistiksestä konstruktionismista ja Bergerin ja Luckmannin muotoilemasta fenomenologiaan pohjaavasta konstruktionismista poiketen kielen ei oleteta rakentavan havaintoja tai yksilöllisiä kokemuksia, vaan tekevän asioita.⁷⁸ Sosiaaliset toimijat rakentavat versioita maailmasta, tapahtumista, itsestään ja muista ihmisistä tehdäkseen asioita kuten näyttäytyäkseen hyvässä valossa tai kiistääkseen vastuunsa kielteisistä tapahtumista.

Edwards erottaa diskursiivisen psykologian edustaman episteemisen konstruktionismin *ontologisesta konstruktionismista*, jonka hän yhdistää muun muassa kehityspsykologi Jean Piaget'n työhön.⁷⁹ Piaget'n työssä ihmismieltä tarkastellaan olemassa olevana, mutta lapsen kehityksen myötä sosiaalisesti rakentuvana entiteettinä.⁸⁰ Edwardsin kuvaama erottelu episteemiseen ja ontologiseen konstruktionismiin myötäilee läheisesti johdantoluvussa esiteltyä Harrisin erottelua tulkitsevan ja objektiivisen konstruktionismin välillä.⁸¹ Sekä Edwardsin että Harrisin erottelussa olennaista on, rakennetaanko vuorovaikutuksessa merkityksiä vai maailmassa sijaitsevia entiteettejä.

Vaikka diskursiivinen psykologia kytketään tyypillisesti Potterin ja Edwardsin muotoilujen myötä episteemiseen konstruktionismiin ja mikrokonstruktionismiin⁸², ovat tutkijat esittäneet myös poikkeavia näkemyksiä diskursiivisen psykologian ja sosiaalisen konstruktionismin suhteesta. Erityisesti kriittistä diskursiivista psykologiaa edustavat tutkijat ovat pyrkineet yhdistämään mikro- ja makrokonstruktionistisia elementtejä ja rakentamaan siltaa diskursiivisen psykologian ja ontologisen konstruktionismin välille.⁸³ Kriittisessä diskursiivisessa psykologiassa ontologinen konstruktionismi

77 Burr 2015.

78 Potter & Hepburn 2008.

79 Edwards 1997.

80 Konstruktivismista ks. Niska ym. tässä teoksessa.

81 Harris 2008, 243.

82 Burr 2015.

83 Wetherell 1998; 2007.

tosin ymmärretään Edwardsin muotoilua laajemmassa mielessä. Wetherell ja Edley eivät ole tyytyneet tarkastelemaan sitä, millaisia versioita ihmiset itsestään rakentavat (episteeminen konstruktio-nismi), vaan ovat tarkastelleet myös sitä, miten ihmisten rutiininomainen kiinnittyminen tiettyihin versioihin itsestään näkyy näiden versioiden toistuvana rakentamisena.⁸⁴ He ovat tarkastelleet tutki-joina, kuinka ihmiset rakentavat minuutta ja sen jatkuvuutta onto-logisesti tietyllä hetkellä kuitenkin katsoen, että minuuden rakentu-minen on jatkuva prosessi.⁸⁵

Viimeaikaisessa keskustelunanalyysia lähentyneessä diskursiivi-
sessa psykologiassa puolestaan sosiaalisen konstruktio-nismin pai-notus on vähentynyt. Keskustelunanalyysin suhdetta sosiaaliseen konstruktio-nismiin voi pitää kiistanalaisena.⁸⁶ Vaikka yhtymäkohtia on, asettuu esimerkiksi keskustelunanalyysille ja siitä ammentavalle diskursiiviselle psykologialle tyypillinen oletus tiedon kumulatiivi-suudesta⁸⁷ kiistanalaiseen suhteeseen monenlaisten konstruktio-nistien peruseriaatteiden kanssa.⁸⁸ Tästä huolimatta diskursiivinen psykologia useine versioineen jakaa monia sosiaalisen konstruktio-nismin peruseriaatteita ja eroaa tässä suhteessa selkeästi esimer-kiksi kognitiivisesta valtavirtasosiaalipsykologiasta.

Yhteenveto

Tässä luvussa esittelin diskursiivisen psykologian peruseriaatteita ja suuntauksia sekä niiden suhdetta sosiaaliseen konstruktio-nismiin. Vaikka diskursiivinen psykologia on mahdollista – ja usein myös hyödyllistä – nähdä ainakin jossain määrin yhtenäisenä sosiaalipsy-kologian suuntauksena, on sen sisällä monenlaisia alasuuntauksia, joiden välillä on myös erimielisyyksiä ja kiistoja.⁸⁹ Selkeitä erimie-lisyyksiä liittyy muun muassa haastatteluai-
neistojen käyttöön sekä

84 Wetherell 2007.

85 Wetherell 2007; Edley & Wetherell 2008.

86 Stevanovic ym. tässä teoksessa.

87 Esim. Huma ym. 2020.

88 Burr 2015; ks. myös Niska ym. tässä teoksessa.

89 Nikander 1997; Potter 2013; Wiggins 2017.

analyysin yhdistämiseen ja suhteuttamiseen kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen tietoon.⁹⁰

Diskursiivisen psykologian suhde muihin sosiaalista konstruktionismia edustaviin sosiaalipsykologisiin lähestymistapoihin, kuten narratiiviseen tutkimukseen ja sosiaalisten representaatioiden teoriaan, on ollut perinteisesti jännitteinen.⁹¹ Tutkijoiden kuten Potterin ja Edwardsin mukaan diskursiivisen psykologian erottaa näistä lähestymistavoista keskittyminen kielenkäyttöön toimintana.⁹² Lukija voi itse pohtia tämän argumentin uskottavuutta tutustumalla lukuihin 2 ja 5, joissa käsitellään sosiaalisten representaatioiden teoriaa ja kertomusten tutkimusta.

Sen sijaan diskursiivisen psykologian suhde Gergenin muotoiluihin sosiaalisesta konstruktionismista on ollut vähemmän jännitteinen. Vaikka diskursiivisen psykologian varhaisissa teoksissa ei Gergenin kehittelyä huomioitu, on suuntausta myöhemmin suhteutettu nimenomaan Gergenin sosiaaliseen konstruktionismiin.⁹³ Muun muassa Wetherell on myöntänyt diskursiivisen psykologian hyötyneen huomattavasti Gergenin sosiaalipsykologiaan tuoman sosiaalisen konstruktionismin nosteesta.⁹⁴

Diskursiivisen psykologian ja diskurssianalyysin suhde on varsin yksiselitteinen: diskursiivinen psykologia on diskurssianalyysin muoto, joka on kiinnostunut (sosiaali)psykologisten ilmiöiden kuten kategorioiden, minuuden, asenteiden, toimijuuden ja identiteettien kielellisestä rakentumisesta. Sen varhaisissa muotoiluissa puhutaan diskurssianalyysistä tai retorisestä sosiaalipsykologiasta siitä yksinkertaisesta syystä, ettei diskursiivisen psykologian käsitettä oltu vielä 1980-luvulla keksitty.

Aivan yhtä yksiselitteinen ei sen sijaan ole diskursiivisen psykologian ja sosiaalisen konstruktionismin välinen suhde. Se riippuu

90 Esim. Wiggins 2009.

91 Edwards 1997; Potter & Edwards 1999; ks. myös Hakoköngäs ym. tässä teoksessa.

92 Edwards 1997; Potter & Edwards 1999.

93 Esim. Potter 1996a.

94 Wetherell 2007.

paitsi siitä, miten sosiaalinen konstruktionismi ymmärretään, myös siitä, minkälaisesta diskursiivisesta psykologiasta tarkemmin ottaen puhutaan.

- Diskursiivinen psykologia on diskurssianalyysin muoto tai suuntaus, joka on kiinnostunut (sosiaali) psykologisten ilmiöiden kuten asenteiden, toimijuiden ja identiteettien vuorovaikutuksellisesta rakentumisesta.
- Diskursiivinen psykologia on mahdollista nähdä ainakin jossain määrin yhtenäisenä sosiaalipsykologian suuntauksena, mutta se käsittää monenlaisia alasuuntauksia, joiden välillä on myös erimielisyyksiä ja kiistoja.
- Diskursiivinen psykologia edustaa mikrokonstruktionismia eli sosiaalisen konstruktionismin muotoa, joka tarkastelee paikallisessa ja tilannekohtaisessa vuorovaikutuksessa rakennettuja versioita ihmisistä ja ympäröivästä todellisuudesta.